

rűn és részrehajlás nélkül végzik. Mi van akkor, ha a regulálás fogantatói inkompetens vagy éppenséggel korrupt emberek kezébe kerül? Mi van akkor, ha olyan állam avatkozik bele a gazdaságba, amelynek urai a saját hatalmuk érdekeinek szolgálatába állítják az állam gépezetét? A magyarországi fejlemények figyelmeztetésül szolgálhatnak azoknak, akik feltétel nélkül kardoskodnak az állam szerepének növelése, a reguláció kiterjesztése és elmélyítése mellett, anélkül, hogy hangsúlyoznák annak veszélyeit.

A piaci mechanizmus működésének durva megzavarása, a magántulajdon fenyegetettségé miatt a Fidesz gazdaságpolitikáját nem nézheti jó szemmel a konzervatív közgazdász. Ugyanakkor jogos felháborodást vált ki a jövedelemelosztás igazságtalanságaira érzékeny liberális közgazdászban is. Nemcsak az imént említett adópolitika, hanem számos egyéb intézkedés is bizonyára visszataszító a szemükben. A keynesi gazdaságpolitika hívei ne hagyják félrevezetni magukat a foglalkoztatási statisztika összevont adataitól. A válságot követő felélénkülés vontatott, a magánszektor kevés új munkahelyet teremt. Ezt lenne hivatalos pótolni a „köz munkával” foglalkoztatottak egyre növekvő száma. Csak hogy őket éhbéret, az átlagbér 31-33 százalékáért, megalázó körülmények között dolgoztatja az állam. Nem vezetük őket át a munkaerőpiacra, ellenkezőleg, megfosztják őket attól a lehetőségtől, hogy állandó munkahelyet találjanak, ennek következtében kiszolgáltatott helyzetük állandósul. Drámaian nő a szegénység és a társadalmi kirekesztettség. Felvilágosult társadalmak nem tűnik el azt a hangnemet, amellyel stigmatizálják a legszegényebbeket, vagy azt, hogy polgármesteri rendeletekkel kergetik ki a városokból a hajléktalanokat.

Rossz nyomon halad az, aki vagy a „jobboldali”, vagy a „baloldali” jelzővel megnevezett doboz valamelyikébe akarná beprézelni a magyar kormányzat gazdaságpolitikájának minőségét. Szó sincs arról, hogy vissza akar-ná állítani a szocialista rendszert, még ha vannak is olyan jelenségek, amelyek megghökkentően ismerősök a szocialista korszakból. Az Orbán-rezsim nemcsak összefér a kapitalizmussal, hanem a hatalmi piramis minden tagja a maga javára használja a kapitalizmus adta lehetőségeket. Amikor a bankokra vagy más ágazatokra támadnak, mindjárt különalkukat is kötnek egyik vagy másik bankkal. „stratégiai megállapodásokat” írnak alá a tévéké-merek előtt ezzel vagy azzal a nagy vállalattal. „Oszd meg és uralkodj.” A „jobb-bal” felosztás helyett irányítsunk egy más fényforrót a gazdaságra: mi szolgálja a leginkább a fennálló hatalom fennmaradását, a központi akarat erejét és a hatalmi piramis felső emeletének érdekeit, beleértve anyagi érdekeiket is? Egyszerre csak megvilágosodik: miért jött létre az új intézmény, az új törvény.

Intellektuális csapdák és félreértések

Magyarország külföldi barátai, az eseményeket érdeklődéssel figyelő értelmiségiek, újságírók, politikusai és gazdasági elemzők, diplomaták és politikusok akaratlanul is beleesnek szellemi csapdáikba. Az egyik csapda annak túlértékelése, mit tartalmaz egy törvény betűje. A Fidesz-kormány első nekifutásra olyan törvényt alkotott, amely nem garantálta eléggé a központi bank függetlenségét. Nemcsak a sajtó, hanem illetékes nemzetközi szervezetek is nyomást gyakoroltak a magyar államra, hogy változtassa meg a törvényt. Ez végül meg is történt. Aki a változást követelték, úgy érezték: sikert arattak. A budapesti propagandisták ezt fel is használták annak bemutatására: lám, mennyire rugalmas és kompromisszumra kész a magyar kormányzat. Valójában irreleváns az, ami végbement. Matolcsy György, akit a miniszterelnök nyilvánosan a saját „jobbkezeknek” titulált, pénzügyminiszeri posztjáról leköszönve kilépett a minisztérium kapuján, és néhány száz lépés séta után belépett a Magyar Nemzeti Bank kapuján, immár annak elvben független elnökeként. A központi bank legfelsőbb szervének, a Monetáris Tanácsnak kivétel nélkül minden emberét a legfelsőbb vezér és annak tanácsadói választották ki; lojális tagjai az egységes hatalmi gépezetnek.

A törvény betűje szerint minden selekciós processzus megfelel különböző látszólag semleges, jogszerű szabályoknak. Például az egyik posztra a mindenkori miniszterelnök állít jelöltet, az illetékes parlamenti bizottság véleményezi, a köztársasági elnök nevezi ki. A másik poszt jelöltjéről a parlament nemcsak véleményt alkot, hanem ő maga hozza meg a döntést. Nem mindegy? A parlamenti bizottság, a parlament teljes ülésének többsége, a köztársasági elnök mind-mind ugyanannak a hatalmi gépezetnek a fogszereke.

A másik fontos példa: hogyan telep-szik rá a politikai hatalom a sajtó, a tévé, a rádió és más hírközlési eszközök szférájára. Nem kisebb dologról van itt szó, mint a „negyedik hatalmi ág” függetlenségéről, az igazi demokráciákban működő egyik legfontosabb fém és ellensúly szabadságáról. Az Európai Unió illetékes szervei és a nemzetközi sajtó hosszú időn át azt firtatták, hogy nem túlzott-e a központilag kinevezett médiahatóság jogköre. Végül kiigazították a médiatörvény néhány előírását. A kritikusok ezt győzelemként könyvelték el. Orbán Viktor és munkatársai azonban pontosan tudták, hogy ez irreleváns. Ami igazán számít: saját embereiket állították az állam által finanszírozott tévécsatornák és rádióállomások élére, akik azután tisztogatást hajtottak végre a személyzetben, és valamennyit a kormányzati propaganda szócsőveivé alakították át. A kormány vagy Fidesz-közelie vállalkozók tették rá a kezüket az ingyen osztogatott, igen népszerű reklámújságokra és más ingyenes helyi sajtótermékekre. A kormányzat által uralt hírszolgálati iroda híryanagát köteles átvenni az állami média. A magán-közvetítésben lévő vidéki sajtó számára ezt nem írják elő; viszont ingyen kapják az állami híryanagot, miközben a független nemzetközi hírszolgálati irodák hírcinnek megvásárlása vagy a külföldi sajtó figyelése igen költséges. Nem csoda, hogy szinte kizárólag az ingyen anyag átvételére szorítkoznak. Elterjedőben van a kommunista korszakból jól ismert magartás, az öncenzúra.

Léteznek a kormánytól független, azzal szemben kritikus újságok, tévécsatornák és rádióállomások. Ez igen fontos; hozzátartozik a jelenlegi magyar helyzet tárgyilagosságához. Am ezek működése elég számos nehézséget gördítnek, például a frekvenciák elosztásakor, az engedélyek megadásakor. Fő bevételük a reklám. Nemcsak a kormány saját szervezetei, de azok a magáncégek sem hirdettek náluk, akik szeretnének jóban lenni a politika uraival. A reklámpiacon érvényesülő politikai részrehajlásra ráduplázott az eddigi társasági adókon felül kirótt diszkriminatív reklámadó.

Bármennyire igyekszik is a hatalom minél inkább meghódítani a közvélemény alakításának szervezeteit, az információs-technológiai forradalom határt szab ennek. Sztálin még majdnem áthatolhatatlan falakkal vehette körül a birodalmát, de napjainkban ez már lehetetlen, hiszen számítógépek, tabletek és mobiltelefonok kötik össze az egyént a világgal az interneten át, közösségi oldalakon százszekerek fejthetik ki a véleményüket és szervezhetnek. Szívesen próbálkozná a Fidesz-kormány azzal, hogy ezt is visszatartsa valamiképpen. Nemrég a kormány a parlament elé terjesztette az internetadó bevezetését. Minden gigabyte információforgalomért három dollárt kellett volna fizetni. Napok alatt tömegtüntetések szervezettek tiltakozásul; a képek bejárták a világsajtót. Orbán Viktor félig visszataáncolt a tervtől; e sorok írásakor még nem világos, hogy végleg feladták-e az elképzelést, vagy csak elhalasztják. Bármilyen történik is, szimbólummá vált a kép, amelyen a tüntetők tízezrei egyszerre az ég felé emelték a mobiltelefonjukat, a kis képernyők fénye talán meg is világította az internet felhőit – a szabad szó áramlása elé ma már semmiféle hatalom nem tud áttörhetetlen gátat emelni.

Egy másik gyakori szellemi csapda a következő. Valamely most létrehozott új magyar intézmény vagy most bevezetett új processzus első látásra hasonlít vagy akár teljes nyersen meg is egyezik egy hagyományos nyugati demokrácia párhuzamos intézményével vagy processzusával. A magyar bírósági szervezeten sok mindent változtattak. Mi a baj ezzel? Hiszen a mostani változtatások után is sokféle vonásában ha-

sonlít néhány európai ország bírói szervezetéhez. A korábban egymással versenyző kis boltokból álló dohánykereskedelem helyébe sajátos állami szabályozás lépett, csak a kormány adhat engedélyt dohányfélék árusítására. Mi a baj ezzel? Hiszen Svédországban hasonló vagy talán még nagyobb hatáskörű állami monopólium érvényesül az alkoholtartalmú italok kereskedelmében.

Olyan mozaikról van szó, amelynek sok darabkája eredeti magyar termék, más darabkái valóban külföldi demokráciákból importáltak. Am ha a mozaik *egészére* tekintünk, kirajzolódik rajta Orbán Viktor Magyarországának képe. Tulajdonképpen jobb, ha itt továbblépünk a „rész” és az „egész” közötti kapcsolatot érzékeltező mozaik állóképétől. Nem statikus állapotot kell értelmezni, hanem egy dinamikus folyamatot. Azt kell észrevenni, hogy a 2010. évi induló állapothoz képest milyen irányban mozdult el a gépezet egy-egy részecskéje. Ettől kezdve minden egyes további változaskor azt kell újra és újra tisztázni, hogy az új kis mozgás milyen irányban történt. Az USA-ban a Legfelső Bíróság tagjainak megbízása életük egész hátralévő részére szól. Ez a szabály ott egy stabil demokratikus rend keretében érvényesül, amelyben számos fém és ellensúly működik. Ezzel szemben Magyarországon először alakult úgy a helyzet, hogy az Alkotmánybíróságban már most túlnyomó többségben vannak (és rövideken kizárólag olyan tagokból áll majd), akiket Orbán Viktor választott ki. Ha *éppen most* hosszabbítják meg a megbízást, akkor ez a lépés igen sok hasonló lépés társaságában a hatalmi viszonyok megváltoztathatatlanágának irányába mozdítja el az ország közjogi helyzetét. Az azonos irányba tett ezerféle rész-változás (igen, a szám nem túlzás) együttesen egy új *rendszer* hoz létre. Érthető, ha egy külföldi újság budapesti tudósítója éppen csak egyetlen új, felháborító intézkedéséről ír, anélkül, hogy az Orbán-rendszer egészének kontextusába helyezné az eseményt. Annak is lehet jogosultsága, ha egy nemzetközi szervezet vagy egy külföldi kormány a magyar kormányzat valamilyen konkrét akciója ellen tiltakozik, és próbál odahatni, hogy azt módosítsák vagy vonják vissza. A jelen írás azt szeretné elérni, hogy a külföldi közvélemény formálói és a külvilág Magyarországgal kapcsolatos akcióinak tervezői és végrehajtói legalább a gondolkodásukban világosan érzékeljék: sokkal többről van szó, mint az általuk megfigyelt, bíralt, változtatást igénylő mozzanatról; immár erősen összekovácsolt rendszerről, amelynek lényeges tulajdonságainak részleges módosítások nem képesek változtatni.

További szellemi csapdát állít fel az Orbán-rendszer legitimitásának hibás értékelése. „Nekem ugyan nem tetszik, ami Magyarországon végbemegy, de úgy látszik, a magyarok ezt akarják.” Ezt a vélekedést tovább erősíti a hivatalos propaganda, amely nem győzi hangoztatni: a kormányzó róti két egymást követő parlamenti ciklusra kétharmados többséget szerzett. Nincsen Európában még egy olyan ország, amelynek támogatottsága ennyire erős lenne.

Nézzük meg kissé közelebbről az adatokat.

PARLAMENTI VÁLASZTÁS			
A Fideszre szavazók		A Fidesz-képviselők az összes képviselő százalékában	
2010.	2014.	az összes szavazásra jogosultak százalékában	az összes szavazók százalékában
41,5	26,6	53,1	66,8
Megjegyzés: a 2014. évre vonatkozó sorban az első adat becslésen alapul; a külföldön élő szavazásra jogosultak számáról nincs pontos adat. A sorban szereplő utolsó adat, a veszprémi a parlament megalakulása utáni állapotot tükrözi.			

A legutóbbi választáson csak minden negyedik szavazásra jogosult magyar nyilvánította ki azt az akaratát, hogy Orbán Viktor és pártja kormányozza az országot. A többiek vagy más politikai erőre szavaztak, vagy távollétükkel fejezték ki azt, hogy fásultak, kiábrándultak a politizálásból. A távolmaradással sokan azt kívánták jelezni, hogy ellenszenves számukra az uralkodó politikai irányzat, de nem bíznak abban, hogy szavazatuk bár-

mi féle változást hozhatna. A politikai legitimitás nem kétértékű változó: egy kormányzat vagy legitím, vagy nem. A legitimitás folytonos skáláján mérve a magyar kormányzat támogatottsága alacsony. A rendszerváltás után bevezetett választási rendszer eleve lehetővé adott arra, hogy lényeges eltérés mutakozzék a tényleges támogatottság és a képviselők cioszlása között. Ez a rés tovább növekedett attól, hogy a 2010. évi választások óta hétszer módosították a választási törvényeket; jogi fortélyokkal érték el, hogy – miközben a Fidesz több mint félmillió szavazatot veszett, szavazóik részaránya egyharmadról egynegyedre csökkent – képviselőinek részaránya a parlamenti választás lezárásakor továbbra is túllépte a kétharmados törvények alkotására feljogosító kritikus értéket.

A Fidesz a 2010. évi választásokon biztosan nyerte meg az alkotmány módosításához és más kiemelt jelentőségű törvények megalkotásához szükséges parlamenti kétharmados többséget. A 2014-es választásokon ugyan kényelmes egyszerű többséget szerzett a nem kiemelt törvények megszavazásához, de a kétharmados többség létrejött már csak egy hajszálon múlt. Nem sokkal a jelen tanulmány benyújtása előtt ez elveszett. Az egyik képviselő más megbízatása miatt megürit egy – korábban a Fidesz által betöltött – szék, és a betöltéséhez szükséges időközti választáson az ellenzék által támogatott független jelölt győzött.

Nemcsak a parlamenti arányokra érdemes figyelni, hanem a közvélemény alakulására is. A havonta ismételt kutatások szerint 2014 végén és 2015 elején a Fidesz több százezer potenciális szavazót veszített el. Mindez kétségessé teszi a fent idézett kijelentés – „úgy látszik, a magyarok ezt akarják” – jogosultságát.

Az előbbi félreértelmességekhez kapcsolódik még egy szellemi csapda; akik ebbe beleestek, ilyesféleképpen látják a magyar közállapotokat. „Igaz, a Fidesz-uralom sok demokratikus vívmányt felszámolt. Am a jelenlegi kormányzati formát most is demokráciának kell minősíteni.” Ezen a ponton elkezdődik a vita arról, mit nevezünk demokráciának. A politikai filozófia és politikatudomány akadémiái művelői között nem alakult ki egyetlen új, felháborító intézkedéséről írt, anélkül, hogy az Orbán-rendszer egészének kontextusába helyezné az eseményt. Annak is lehet jogosultsága, ha egy nemzetközi szervezet vagy egy külföldi kormány a magyar kormányzat valamilyen konkrét akciója ellen tiltakozik, és próbál odahatni, hogy azt módosítsák vagy vonják vissza. A jelen írás azt szeretné elérni, hogy a külföldi közvélemény formálói és a külvilág Magyarországgal kapcsolatos akcióinak tervezői és végrehajtói legalább a gondolkodásukban világosan érzékeljék: sokkal többről van szó, mint az általuk megfigyelt, bíralt, változtatást igénylő mozzanatról; immár erősen összekovácsolt rendszerről, amelynek lényeges tulajdonságainak részleges módosítások nem képesek változtatni.

További szellemi csapdát állít fel az Orbán-rendszer legitimitásának hibás értékelése. „Nekem ugyan nem tetszik, ami Magyarországon végbemegy, de úgy látszik, a magyarok ezt akarják.” Ezt a vélekedést tovább erősíti a hivatalos propaganda, amely nem győzi hangoztatni: a kormányzó róti két egymást követő parlamenti ciklusra kétharmados többséget szerzett. Nincsen Európában még egy olyan ország, amelynek támogatottsága ennyire erős lenne.

Nézzük meg kissé közelebbről az adatokat.

A legutóbbi választáson csak minden negyedik szavazásra jogosult magyar nyilvánította ki azt az akaratát, hogy Orbán Viktor és pártja kormányozza az országot. A többiek vagy más politikai erőre szavaztak, vagy távollétükkel fejezték ki azt, hogy fásultak, kiábrándultak a politizálásból. A távolmaradással sokan azt kívánták jelezni, hogy ellenszenves számukra az uralkodó politikai irányzat, de nem bíznak abban, hogy szavazatuk bár-

hatunk a kisebbség jogainak tiszteletben tartásáról; vannak írott vagy íratlan korlátai annak, mit tehet a többség; bármekkora is a részaránya, a kisebbség akarata ellenére. Ezt a kijelentést folytathatnánk más lényeges közös vonások felsorolásával.

A másik csoportban vannak a *diktatúrák*. E sorok írója és sok száz millió más ember számára ez nem absztrak elméleti fogalom, hanem személyes tapasztalattal megfigyelt keserű valóság. Harminc évvel ezelőtt 28 ország tartozott a diktatúrák egyik válfajába, a totális kommunista diktatúrák közé.

A két szélső eset között van az összes kormányzati formák halmazának egy közbeeső részhalma; az ide sorolható ország sem nem demokrácia, sem nem diktatúra, miközben mindkettőnek megtalálható néhány jellegzetessége benne. Saját írásaimban (sok más szerzőhöz csatlakozva) *autokráciának* nevezem ezt az alakzatot. Sokszí-nű sokaság alkotja ezt az osztályt. Ide sorolom a második világháború előtti időkből Horthy Miklós magyar kormányzó, Józef Pilsudski lengyel elnök vagy a háború utáni korszakból Juan Domingo Perón argentin elnök uralmát. A jelenkorban Vlagyimir Putyin orosz elnök, továbbá a belorusz és számos közép-ázsiai posztszovjet állam vezetőinek kormányzása tartozik ebbe a kategóriába.

A jelen írás azt állítja, hogy Orbán Viktor rendszere át lépett a demokráciák osztályából az autokráciák osztályába. Nem jövő idő szerepel az állításban, nem az autokráciává válás vesztélyéről szól, hanem múlt idő: az át lépés már megtörtént.

Félreérti a jelenlegi magyar helyzetet, aki Orbán diktatóromat minősíti. Magyarországon ma is többpártrendszer van, legalisan működhetnek ellenzéki pártok, megjelenhetnek a kormánnyal szemben álló újságok. A politikai ellenfeleket nem csukják tömegesen börtönbe, és nem végzik ki őket. Tudjuk saját élettapasztalatunkból, mi az igazi diktatúra – és az, amit most átélünk, nem az. De az is félreérti, aki Orbán egy demokrácia vezetőjének tekint; olyan politikusnak, aki talán itt-ott vétett a demokrácia szabályai ellen, ám végeredményben mégis demokráciaként viselkedik. Fel sem akarom tenni azt a kérdést, vajon Orbán a „lelke mélyén” demokrata-e. Ez fontos kérdés lehet jövődöntő eltrajzírója számára, de elemzésünk szempontjából közömbös. Azt kell vizsgálni, ami már valóságosan megtörtént. Ami eddig végbement, elegendő ahhoz, hogy kijelentsük: Magyarország immár a „sem nem demokrácia, sem nem diktatúra” autokráciák széles osztályába tartozik.

Téves az a hit, hogy Orbán Horthy nyomdokaiba akar lépni, vagy Putyint utánozza. Minden autokrácia más-más történelmi hagyományra épül; egymástól különböző hazai és nemzetközi környezeten alakul ki; eltérnek egymástól a legfelsőbb vezető személyiséggyei és aspirációi. Orbán nem mások utánzója, hanem öntörvényű személyiség. Ettől független az az állítás, amely szerint mind az Orbán-rezsim, mind a Putyin-rezsim azonos osztályba, az autokráciák osztályába tartozik.

Magyarország az első a posztszocialista demokráciák közül, amely az autokráciák közé került, de nincsen garancia arra, hogy egyedül marad. Más országokban is alakulhatnak úgy az erőviszonyok, hogy autokráciává válnak. Van olyan külföldi politikus, aki Orbánban látja példaképét; fennáll a demokrácia és a jogállam feladásához vezető „fertőzés” terjedésének veszélye.

A nacionalizmus veszélyei és a „pávatánc”

Orbán Viktor támogatottságának egyik forrása az, hogy sokan a magyar állam szuverenitásának, Magyarország függetlenségének következetes védelmezőjét látják benne. Aki a magyar helyzetet meg akarja érteni, nem intézheti el ezt a problémát azzal, hogy Orbánról félvállról nacionalistának bélyegzi.

Világszerte kétféle, egymásnak homlokegyenest ellentétes tendencia mutatkozik. A globalizáció, az internet, az utazás technikai feltételeinek könynyebbé válása, a nemzetek feletti integrációk kialakulása mindinkább nemzetközivé teszi a világot.

(Folytatás a 10. oldalon)